

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

(Представлено д.е.н., проф. Нижник В.М.)

Проаналізовано сучасний стан національного ринку праці, виявлено його основні тенденції розвитку. Обґрунтовано необхідність розбудови інституційного забезпечення ринку праці, яке б відповідало потребам інноваційного розвитку економіки України за умов інтеграційних процесів.

Заходами активізації розвитку ринку праці в Україні мають стати: систематизація показників оцінювання його ефективності; залучення до оцінки як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців; постійне виявлення слабких місць в інституційному забезпеченні функціонування ринку праці; вдосконалення його інфраструктури. Особлива роль у сприянні ефективного функціонування ринку праці належить прийняттю концепції, яка б передбачала стимулювання інноваційної розбудови інституційного забезпечення ринку праці. Важливе значення для відродження ставлення людини до праці має належати таким ключовим інститутам, як освіта, культура, сім'я та церква.

Стратегія розвитку ефективного національного ринку праці повинна базуватися на інноваційній спрямованості діяльності його інститутів задля збільшення конкурентоспроможності робочої сили та підвищення ефективності її використання в регіонах.

Ключові слова: ринок праці; тенденції розвитку ринку праці; економічно активне населення; зайнятість; безробіття; інституційне забезпечення ринку праці.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, які зумовлені інтеграційними процесами, локальною політико-економічною кризою, потребами в інноваційній моделі розвитку економіки України, що ґрунтується на знаннях, відобразилися на характері формування національного ринку праці. Сучасні вітчизняні вчені звертають увагу на погіршення ситуації на ринку праці, відсутність стабільності; інші фахівці відстоюють таку наукову позицію, що ринок праці перебуває в стані «standby» (очікування) і пропонують «вдосконалення стратегій у галузі освіти, охорони здоров'я, демографії та міграційної політики» [1, 2].

Невідворотні як позитивні, так і негативні зміни в соціально-економічних та політичних сферах загострюють основні проблеми ринку праці, серед яких: підвищення ефективності зайнятості населення та створення умов для її зростання; збільшення інноваційної активності як роботодавців, так і працівників; створення умов для самостійної зайнятості населення і розвитку підприємницької ініціативи; забезпечення соціальних прав та гарантій населення, особливо за умов нестандартної зайнятості; збільшення кількості якісних робочих місць з гідними умовами та оплатою праці; сприяння легальній зайнятості, міждержавній трудовій міграції громадян України вимагають принципово нових підходів до механізмів регулювання ринком праці. Необхідність пришвидшення формування ефективного ринку праці в сучасних умовах актуалізує потребу в різнобічному аналізі стану ринку праці та визначенні основних тенденцій його розвитку.

Мета дослідження. На основі аналізу сучасного стану національного ринку праці необхідно виявити основні тенденції його розвитку і обґрунтувати доцільність застосування, зокрема для розбудови інституційного забезпечення зазначеного.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, що стосуються функціонування ринку праці досліджували такі науковці, як З.Бараник, С.Бандур, В.Брич, Д.Богиня, О.Васильєв, В.Васильченко, О.Гришнова, Т.Заєць, Є.Качан, А.Колот, Л.Лісогор, Е.Лібанова, В.Нижник, В.Онікієнко, В.Петюх, Л.Петрова, В.Приймак, Л.Семів, О.Чернявська, М.Чумаченко, Л.Шевчук та ін. В той самий час, результати аналізу досліджень даної сфери у науковій літературі свідчать, що в сучасних умовах в Україні поки що не сформовано ефективного ринку праці, що зумовлює проведення неупередженого аналізу ринку праці, з'ясування основних тенденцій, які впливають на цей процес, та їх змістовного наповнення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Згідно зі статистичними даними [3, с. 28], кількість наяв © І.Б. Юрчик, 2015 вітня 2014 р. становила 45377,6 тис. осіб (з початку року населення зменшилося на 48,7 тис. осіб).

На думку експертів Європейського банку реконструкції та розвитку (СБРР) і Світового банку [4, с. 6], Україна є однією з країн в Європі, що найшвидше старіє і втрачає населення.

Вітчизняні фахівці та експерти вважають, що кількісний склад трудового потенціалу не відповідає

потреба економіки України [5, с. 14, 6].

За даними Державної служби зайнятості, середньооблікова кількість штатних працівників по Україні у I кварталі 2014 р. становила 9997,3 тис. осіб, коефіцієнт обороту робочої сили по прийому – 5,5 %; коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню – 6,9 % [7].

Щодо руху кадрів за регіонами у січні–березні 2014 р., слід зазначити, що прийнято 553,4 тис. осіб вибуло 690,4 тис. осіб, у тому числі, через плінність кадрів – 591,8 тис. осіб, і через скорочення штатів – 45,2 тис. осіб [8].

Протягом 2012–2013 рр. український ринок праці характеризується повільним зниженням рівня економічної активності. Аналіз зазначеного нами проводився з використанням даних таблиці 1. Як видно, у I кварталі 2014 р., порівняно з I кварталом 2013 р., чисельність економічно активного населення України у віці 15–70 років зменшилась на 555,9 тис. осіб, або на 2,5 %, тобто зазначена вище тенденція й надалі спостерігається. Рівень економічної активності (у відсотках до населення відповідної вікової групи (15–70 років)) теж знизився на 2 %.

Згідно з даними Державної служби статистики України [7], у середньому за I квартал 2014 р. чисельність зайнятого населення у віці 15–70 років, порівняно з I кварталом 2013 р., зменшилась на 683,3 тис. осіб та становила 19,4 млн. осіб.

Зменшення чисельності зайнятого населення відбулося як серед сільського населення – на 465,4 тис. осіб, так і серед міських мешканців – на 217,9 тис. осіб. За статевою ознакою скорочення зайнятості населення спостерігалось як серед чоловіків (на 370,0 тис. осіб), так і серед жінок (на 313,3 тис. осіб).

Таблиця 1

Економічна активність населення України за I квартал 2013 та 2014 рр. [7, 9]

Показник	У середньому за		Темп зростання (2014/2013), %
	I квартал 2013 р.	I квартал 2014 р.	
1. Економічно активне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	21840,4	21284,5	97,5
2. Зайняте населення у віці 15–70 років, тис. осіб	20084,5	19401,2	96,6
3. Безробітне населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років, тис. осіб	1755,9	1883,3	107,3
4. Економічно неактивне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	12001,9	12402,2	103,4
5. Рівень економічної активності населення у віці 15–70 років, %	64,5	63,2	98,0
6. Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, %	59,3	57,6	97,2
7. Рівень безробіття (за методологією МОП) економічно активного населення у віці 15–70 років, %	8,0	8,8	110,0

Рівень зайнятості населення знизився з 59,3 % у I кварталі 2013 р. до 57,6 % у I кварталі 2014 р. Зниження цього показника спостерігається як серед міського населення (з 58,4 до 57,7 %), так і серед мешканців сільської місцевості (з 61,6 до 57,3 %), а також серед чоловіків (з 64,6 до 62,5 %) та жінок (з 54,6 до 53,1 %). Зниження рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах [10].

Чисельність безробітних (за методологією МОП) в середньому у I кварталі 2014 р. збільшилась на 127,4 тис. осіб і становила 1,9 млн. осіб. Збільшення чисельності безробітних відбулося серед міського (на 79,7 тис. осіб) та сільського населення (на 47,7 тис. осіб), а також спостерігалось серед чоловіків (на 159,3 тис. осіб). Серед жінок чисельність безробітних зменшилась (на 31,9 тис. осіб). У I кварталі 2014 р. рівень безробіття населення віком 15–70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), зріс з 8,0 до 8,8 % економічно активного населення, однак поки що залишається нижчим, ніж у країнах Європейського Союзу, де він становив 11 % [11]. Рівень безробіття зріс як у містах (з 7,8 до 8,4 %), так і у сільській місцевості (з 8,6 до 9,9 %), а також серед чоловіків (з 9,3 до 10,9 %). Серед жінок рівень безробіття знизився з 6,7 до 6,6 % економічно активного населення [10]. Зростання рівня безробіття відбулося в усіх регіонах.

Кількість зареєстрованих безробітних на кінець I кварталу 2014 р. налічувалася до 520,6 тис. осіб, що

на 43,7 тис. осіб менше, ніж за попередній період 2013 р. Рівень зареєстрованого безробіття до населення працездатного віку за I квартал 2014 р. становив 1,9 %. Найвищий рівень зареєстрованого безробіття (у відсотках до економічно активного населення працездатного віку) у I кварталі 2014 р. спостерігався у Кіровоградській обл. (4,7 %), у Вінницькій обл. (4,3 %) та у Черкаській обл. (4,2 %), а найнижчий – у м. Києві (0,7 %) [7]. Зменшення обсягів зареєстрованого безробіття у I кварталі 2014 р., порівняно з I кварталом 2013 р., спостерігалось у більшості регіонів країни.

Кількість громадян, які мали статус безробітного, в Україні в цілому за I квартал становила 740,3 тис. осіб, з них працевлаштовано – 121,9 тис. осіб, або 16,5 % [12]. Потреба в робочій силі на кінець I кварталу 2014 р. становила 68,2, тис. осіб.

Навантаження зареєстрованих безробітних на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) на кінець I кварталу 2014 р. становило 79 осіб [9]. Збільшення навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) у 2014 р., порівняно з відповідним періодом 2013 р., спостерігалось у 19 регіонах. За професійними групами найбільший попит на робочу силу на кінець квітня 2014 р. був на кваліфікованих робітників з інструментом (18,7 % від загальної кількості заявлених вакансій) і робітників з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (17,7 %), а найменший – на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (3,1 %) і технічних службовців (3,5 %) [9].

Середній розмір допомоги по безробіттю в березні 2014 р. – 1268 грн., що на 6,2 % більше, ніж у відповідному періоді попереднього року. Допомогу по безробіттю отримували 79,2 % осіб, які мали статус безробітного. Із загальної кількості безробітних більше половини становили жінки [13].

Встановлено, що продовж всього 2014 р. мінімальний рівень оплати праці – 1218 грн. Виявлено, що середньомісячна номінальна заробітна плата в Україні за I квартал 2014 р. сягнула 3244 грн.; а індекс реальної заробітної плати у % до відповідного періоду попереднього року – 103,5 % [7].

В I кварталі 2014 р. проблема заборгованості із заробітної плати в Україні, на жаль, так і залишилася не вирішеною. На 1 квітня 2014 р. сума невиплаченої заробітної плати по Україні становила 1,125,749 грн., або 64,5 % до загальної суми [14]. Найвищий відсоток невиплаченої заробітної плати сягнув у Київській обл. (99,3 %), у Чернівецькій та Рівненській областях відповідно (97,2 %) та (96,7 %).

Низькі суми зарплати, поєднані з незначними соціальними виплатами (перш за все пенсіями), мали негативний вплив на скорочення бідності. За даними обстеження умов життя домогосподарств моніторинг показників бідності за багатомірною оцінкою за 9 місяців 2013 р. характеризується такими даними: межа бідності за відносним критерієм (75 % медіанного значення сукупних еквівалентних витрат населення) за 9 місяців 2013 р. становила 1173 грн. на місяць і перевищила значення за 9 місяців 2012 р. на 65 грн., або на 5,9 %. Рівень бідності за відносним критерієм знизився в 2013 р. на 1,3 % і становив 24,7 % за 9 місяців 2012 р. – 26,0 %. У розрізі регіонів України за даними обстеження за 9 місяців 2013 р. найвищий рівень бідності за відносним критерієм мали Рівненська (49,1 %), Тернопільська (38,5 %), Житомирська (38,0 %) області. Найнижчий рівень бідності у місті Києві (6,6 %), а також у Запорізькій (13,9 %), Харківській (14,9 %) областях [15]. В доповнення до моніторингу показників бідності слід зазначити, що за даними Держкомстату 5,8 % населення у I кварталі 2014 р. усе ще мало загальні доходи у місяць на душу населення нижче прожиткового мінімуму. Отже, бідність населення та «працюючі бідні» в Україні є серйозною проблемою.

Неефективним можна вважати використання фонду робочого часу працівників України. Так у січні–березні 2014 р. його відносний показник сягнув лише 89,5 % [8]. Кількість працівників, які перебували в умовах вимушеної неповної зайнятості – знаходилися у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення виконання робіт), у січні–березні 2014 р. дещо знизилася, і становила 55,3 тис. осіб або, 75,8 % до відповідного періоду попереднього року. Значно збільшилася у січні–березні 2014 р., порівняно з попереднім роком, чисельність працівників, які з економічних причин були переведені на неповний робочий день, – 677,5 тис. осіб., що становить 119,8 % до відповідного періоду попереднього року [8]. В Україні існує проблема перевищення тривалості робочого часу в таких галузях, як торгівля, вантажні перевезення, будівельна галузь та ін. Найважливіша причина понаднормової роботи полягала у бажанні працівників збільшити заробітки [16].

Досліджено, що за сприяння державної служби зайнятості України у січні–березні 2014 р. було працевлаштовано 121,9 тис. осіб, або 16,5 % громадян, які мали статус безробітного у цьому періоді, у т. ч. у березні поточного року – 62,2 тис. осіб. Рівень працевлаштування безробітних у середньому по Україні зріс з 10,8 % у січні–березні 2013 р. до 16,5 % у січні–березні 2014 р. [12]. Серед зареєстрованих безробітних, що отримали роботу в березні 2014 р., понад третину становили жінки або молодь віком до 35 років. Частка працевлаштованих осіб порівняно з лютим 2014 р. збільшилася на 4,5 % і в березні поточного року становила 10,1 % громадян, які мали статус зареєстрованого безробітного в цьому місяці [17].

Неформальний (неофіційний) сектор економіки в Україні є найбільшим серед країн СНД і

колишнього соціалістичного табору. Австрійський економіст Шнайдер, який понад 30 років займається вивченням неформальної економіки у світі, зазначає, що в Україні її частка становить 56 % [18]. У 2012 р. 4,6 млн. осіб в Україні працювали у неформальному секторі, що становить 22,9 % від загальної зайнятості населення [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз стану ринку праці України здійснено на основі даних Державного комітету статистики України, Державної служби зайнятості України, наукових публікацій та інших джерел [1–4]. Отже, можна зазначити, що розвиток ефективного ринку праці в Україні сповільнює відсутність концепції, яка б передбачала стимулювання інноваційної розбудови його інституційного забезпечення. З'ясовано, що ключовими тенденціями розвитку ринку праці є: скорочення кількості економічно активного населення, зменшення кількості зайнятого населення і, навпаки, зростання кількості безробітних і рівня безробіття (за методологією МОП); звуження легальної зайнятості; подальша деформація структури зайнятості; поширення нестандартних форм зайнятості; зменшення кількості вакансій за всіма видами економічної діяльності та групами професій; кількісна та якісна невідповідність зайнятої робочої сили наявним робочим місцям; зниження ефективності використання робочої сили в регіонах і країні в цілому; поглиблення дисбалансу між попитом та пропозицією робочої сили не лише за кількістю та структурою робочих місць і працівників, але й у часі та просторі, на макро-, мезо- та мікрорівнях; збільшення прихованого безробіття. Встановлено, що рівень заробітної плати працюючих є низьким, відповідно це послаблює стимулювання та мотивацію робочої сили, знижує продуктивність праці; спостерігається зниження професійної, соціальної та територіальної мобільності робочої сили.

Найпроблемнішими інститутами, які могли б дівіше впливати на ефективність функціонування ринку праці в Україні є місцеві держадміністрації, органи соціального партнерства, федерації роботодавців та професійних спілок, органи вищої та середньої освіти, кадрові агенції, служби посередництва і примирення. Основними заходами щодо активізації розвитку ринку праці в Україні мають стати: систематизація показників оцінювання його ефективності; залучення до оцінки як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців; постійне виявлення слабких місць в інституційному забезпеченні функціонування ринку праці; вдосконалення його інфраструктури ринку праці. Особливий інтерес у сприянні ефективного функціонування ринку праці належить прийнятті концепції, яка б передбачала стимулювання інноваційної розбудови інституційного забезпечення ринку праці. Важливе значення для відродження ставлення людини до праці має належати таким ключовим інститутам, як освіта, культура, сім'я та церква.

На основі дослідження можемо стверджувати, що стратегія розвитку ефективного національного ринку праці повинна базуватися на інноваційній спрямованості діяльності його інститутів задля збільшення конкурентоспроможності робочої сили та підвищення ефективності її використання в регіонах. Водночас на ринку праці в окремих країнах світу функціонують успішні інститути, аналіз роботи та вивчення позитивного досвіду діяльності яких і буде об'єктом подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Рынок труда в состоянии ожидания [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua>.
2. Україна: огляд ринку праці 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etf.europa.eu>.
3. Соціально-економічний розвиток України за січень–квітень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.org>.
4. Партнерство Світовий банк–Україна : огляд програм для країни за квітень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org.ent>.
5. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза : монографія / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська та ін. // НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 208 с.
6. Ткаченко Л.Г. Робоча сила може стати дефіцитом / Л.Г. Ткаченко // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 236 (5122).
7. Основні показники ринку праці (квартальні дані) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Економічна активність населення у I кварталі 2014 року : експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.org>.
10. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості за січень–липень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua>.
11. Рубан Т. Розмова з директором державного Центру зайнятості України Ю.Харченком / Т.Рубан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psv.org.ua>.
12. За направленням державної служби зайнятості у січні–березні 2014 року працевлаштовано 121,9

- тис. зареєстрованих безробітних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trud.gov.ua>.
13. Соціально-економічне становище України за січень–квітень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.org.ua>.
14. *Оверчук О.* Розмова з першим проректором Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України Ю.Маршавіним / *О.Оверчук* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psv.org.ua>.

ЮРЧИК Ірина Борисівна – здобувач кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницького національного університету, старший викладач кафедри філософії та економічної теорії Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

Наукові інтереси:

- ринок праці;
- інституційне забезпечення функціонування ринку праці;
- інститути та інституції ринку праці.

Тел.: (096)726–24–14; (0432)518–301.

E-mail: Irina_Yurchik@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2015.